

**SELİM İLERİ’NİN *BODRUM DÖRTLEMESİ*’NDEKİ
İÇERİK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

***AN ASSESMENT ON THE CONTENT TRAITS IN SELİM İLERİ’S
‘BODRUM DÖRTLEMESİ’***

***ОБ ОСОБЕННОСТЯХ СОДЕРЖАНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЯ СЕЛИМА
ИЛЕРИ BODRUM DÖRTLEMESİ***

Nesrin MENGİ*

ÖZET

Selim İleri, 1968’de yayımladığı *Cumartesi Yalnızlığı* ile Türk edebiyatına ilk olarak öyküyle adım atar. Edebiyat yaşamı boyunca yazıdan başka bir uğraş edinmeyen Selim İleri, edebiyatın hemen her türünde eser vermiş olmakla birlikte, Türk edebiyatında romancı kimliği ile öne çıkmıştır. Yazar, romancılığının ilk ürünü olan 1973 tarihli *Destan Gönüller*’den bugüne, sonuncusu 2008’de yayımlanan *Daha Dün* olmak üzere yirmi bir roman ortaya koymuş, bu alanda oldukça üretken bir sanatçıdır. *Bodrum Dörtlemesi*, 1976-1980 yılları arasında yayımlanan dört kitaptan oluşur. Yazarın gerek biçim gerekse içerik bakımından geleneksel romanın dışında bir anlayışı yansıttığı bu romanlar, içerikleri ve romancının konuları işleyişindeki yazar tavrı bakımından o dönemdeki edebiyat çevrelerinde çok tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler :

Selim İleri, Bodrum Dörtlemesi, roman, içerik.

ABSTRACT

Selim İleri, who published *Cumartesi Yalnızlığı* in 1968 is firstly known as a story writer in Turkish literature. Selim İleri doing nothing else than writing during his literature life did every kind of literature work and became famous by his novel writings in Turkish literature. Selim İleri, who is very productive in novels published twenty-one novels first of

* Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Adana / TÜRKİYE

which is *Destan Gönüller* in 1973 and last of which is *Daha Dün* in 2008. *Bodrum Dörtlemesi* which is composed of four books published between 1976-1980. Method and concept of author's novels being different from classical concept and the way of authors representing subject had been discussed by literature community of that period.

Key Words :

Selim İleri, Bodrum Dörtlemesi, novel, content.

РЕЗЮМЕ

Селим Илери (1949-), в 1968 году напечатавший произведение «Субботнее одиночество», первые шаги в турецкой литературе сделал как автор-новеллист. Селим Илери, на протяжении всей своей жизни больше ничем, кроме как писательской деятельности не занимался и известен как писатель, написавший произведения почти во всех жанрах. Однако следует заметить, что все же он в турецкой литературе прославился больше как романист. Его первый роман, написанный в 1973 году, назывался «Легендарные души». Последний роман «Еще вчера» был напечатан в 2008 году. Селим Илери написал всего двадцать один романов. Один из его романов, состоящих из четырех книг, напечатанных в 1976-1980 годах, называется «Bodrum Dörtlemesi». Эти романы как с точки зрения жанра, так и с точки зрения содержания выходят далеко за рамки понятия традиционного романа, в силу чего в свое время в литературной среде вызывали довольно большие споры.

Ключевые слова :

Селим Илери, Bodrum Dörtlemesi, роман, содержание.

Giriş

Selim İleri, 1970'li yılların en çok okunan, edebiyat yaşamı boyunca yazıdan başka bir uğraş edinmeyen, roman, öykü, şiir, deneme, tiyatro, anı, inceleme gibi edebiyatın farklı türlerinde -edebiyat ve kültür dünyamızın tanıklığını, değerlendirmelerini içeren bir üretkenlikle- nitelikli eserler vermiş, çağdaş Türk edebiyatının önemli yazarlarından birisidir. Türk edebiyatında romancı yönüyle öne çıkan Selim İleri, edebiyat dünyasına kazandırdığı eserler dışında, senaryolar yazmış, *Politika*, *Dünya*, *Milliyet*, *Cumhuriyet* gibi gazetelerde köşe yazarlığı yapmış, birçok dergide inceleme, eleştiri yazılarıyla yer almıştır. Selim İleri hâlen, *Zaman* ve *Radikal* gazetelerindeki ve *Eşik Cini*, *Notos* gibi edebiyat dergilerindeki yazılarıyla yazarlık yaşamına devam etmektedir.

Selim İleri, otuz yılı aşkın bir süredir devam eden romancılık serüveninde, *Her Gece Bodrum* (1976)'la başlayıp *Ölüm İlişkileri* (1979), *Cehennem Kraliçesi* (1980) romanlarıyla devam eden ve *Bir Akşam Alacası* (1980) ile biten *Bodrum Dörtlemesi*'yle 70'li ve 80'li yılların önemli yazarlarından biri hâline gelir. Yazar,

bu romanlarda özellikle sanat, üniversite çevresinden genç insanların yaşamlarını ve birbirleriyle olan ilişkilerini kaleme alarak, onların duygusal ve düşünsel dünyalarına dair açıklamalar yapar.

Selim İleri, *Bodrum Dörtlemesi* romanlarında bireyin hâllerini anlattıkça “bireyci” bir yazar olmakla, “küçük oba”yı temsil eden belli roman kişilerine odaklanarak toplum sorunlarını ihmal etmekle ve cinselliği işleyişindeki aykırı tavrıyla “cinselliğin yazarı” olmakla eleştirilmiştir. Burada, yayımlandıkları dönemde içeriğiyle edebiyat dünyasında tartışılan bu romanların içeriğini biçimlendiren öğeleri ve Selim İleri’nin yazar tavrını ortaya koymayı amaçladık. Konuyu bireysellik, cinselliğin ve aşkın işlenişindeki aykırılık, aydın bireyin eleştirisi olarak üç başlık altında ele almayı seçtik.

Bireysellik

1970’lerde toplumsal sorunları bir ayna gibi yansıtma iddiasındaki romanların yanı sıra, bireyin peşine düşmüş, onu toplumsal bağlamından koparmadan, hatta toplum sorunlarını bireysel bunalımların kaynağı olarak işleyen bir başka roman yazılmaya başlanır. İlk örnekleri tartışma yaratan bu romanlar, modernist romanı besleyen psikanaliz kuramından da etkilenmiştir. Türk romancılığında Ferit Edgü, Leyla Erbil ve Selim İleri gibi yazarlar bu tarz romanların başarılı örneklerini verirler (İnci 2005:147).

Selim İleri’nin *Bodrum Dörtlemesi* romanlarında, bireyin toplumdaki konumunu sorgulayan, bireyin hâllerini sergileyen bir tavır söz konusudur. Romanlarda, toplumsal açmazların bunalttığı küçük kentsoylu aydının varoluş serüveni anlatılır. Yazar, bu romanlarda tarihsel zamanın kimi olgularına değinmekle birlikte, kişilerin bireysel tarihini ön planda tutar. Başka bir ifadeyle Selim İleri, *Her Gece Bodrum, Ölüm İlişkileri, Cehennem Kraliçesi ve Bir Akşam Alacası*’nda, bireysel psikolojinin vurgulamasına öncelik veren yanıyla dikkati çeker (Oktay 2004:199). Bireyin yaşadığı yalnızlıkları, yabancılaşmayı ve iletişimsizlikleri sorgular.

Yalnızlık, Selim İleri romancılığında önemli bir yere sahiptir. İlk romanından sonuncusuna kadar var olan yalnızlık, “insanın yabancığını, uyumsuz insanın uçsuz bucaksız tedirginliğini anlatır.” (İleri 1986:227). Yalnızlığın sanatçının yazgısı olduğuna inanan yazar için yazmak, yalnızlığı gereksinir; yaratmanın temel ögesini yalnızlık oluşturur.

Bodrum Dörtlemesi’ni oluşturan romanlarda, neredeyse bütün kişiler “herkes için geçerli tek yaşama biçimi” (İleri 2006:19) olan yalnızlık duygusunu yaşarlar. Bu duyguyu yadırgamayan yazara göre, “anne karnında başlayan yalnızlık” doğal bir süreçtir. Herkes farkında olmadığı, öncesiz ve sonrası, “ıssız ve yağmurlu” yalnızlıkları yaşar. Dünyada ve yaşadığı ülkede insanların büyük yalnızlık çektiğine inanan Selim İleri, yalnızlığın bütün hallerini en somut biçimde ve en can acıtıcı boyutuyla anlatmak ister.

Yazarın *Her Gece Bodrum*'dan başlayarak yansıttığı yalnızlık hâli, daha çok bireysel yalnızlıktır. İçe kapanma şeklinde görünür ve temelinde iletişimsizlik vardır. Kimi zaman fiziksel yalnızlık söz konusu olmakla birlikte, Kafka'nın "Her yalnızlık insanlarla doludur" ya da Sartre'ın "Cehennem, başkalarıdır" sözleriyle işaret ettikleri kalabalıklar içinde de yaşanan yalnızlıktır. Ancak bireyin, birey olabilmesi için yine bir bireye ihtiyaç duyması gerçeği, insanın varlığının vazgeçilmez oluşunu tekrar ortaya koyar. İnsan ne kadar özgür olursa olsun, ötekinin varlığına o kadar bağımlıdır. Başka bir ifadeyle, öteki bizi, kendimizi sorgulamaya, eylemlerimizi değerlendirmeye zorlar. *Her Gece Bodrum*'un Cem'i her ne kadar toplumla uyumsuzluk içinde olsa da bu gerçeği kabullenir:

İnsan çevresinden kaçmak istiyordu kimi zaman. Bir yığın arkadaşlık, bir yığın kimsesizlik! Ayrıca insan kimsesizliğini besleyebilir, ondan yeni sözcük, yeni bir dil yaratabilir. Böylece herkesin birbiriyle olan ilişkisi biter, tek başına kalmak bu ortamda bir onura dönüşürdü.

Ancak tek başına kalamayacağını anladıkça, anlamaktan da kötü bir şey bu duyumsamak, önüne geçememek, dizginleyememek ve boyun eğdikçe; başkalarına (bir iki yıllık arkadaşlıklar) koşuyordu.(...) bu çevreye, bu çevrenin insanlarına ve anlayışlarına dilediğimizce karşı çıkalım, yine de onlarla belirleniyorduk; böyleydi bu yüzden kolay değildi yalnız olmak (İleri 2004: 32).

Romanlarda bireyin yalnızlığının temelinde, özgürlük bilincine sahip olması yatar. Dış dünyadan kopan, kendi içine kapanan ve onlarla çatışarak uyumsuzlaşan birey bir anlamda özgürleşir. Bununla birlikte, Selim İleri'nin bireyleri toplumsal çözülmüşlüğü ve yozlaşmışlığın yaşandığı kalabalık içinde kendi özgürlüğünü yaşarken, tutsağı oldukları "tek başınalık"ın yarattığı acıyı duyumsarlar. Bu durum Betigül'ün ironik yaklaşımıyla ortaya konur:

Yalnız kendisi, otuzunu iki yıl aşkın kendisi, 'yaşlı kız' olma kaygısıyla donanmış, beyaz gelinlikler yerine saçındaki akları kınayla örten, bir tutsak gibi; hayata tutsaktı, törelere ve aile bağlarına tutsaktı; "Şimdiki aklım olsaydı evlenmezdim hiç!" diyordu evli arkadaşları, Betigül'ün özgürlüğünü kutsarcasına, yenememişti tek başınalığı (İleri 2004:154).

Bodrum Dörtlemesi'ni oluşturan romanların genel özelliği, yaşamla barışık olmayan, huzursuz ve çevreleriyle sağlıklı iletişime giremeyen kişilerin kendi iç dünyalarına gizlenmeyi tercih etmeleridir. Onun figürleri, içinde yaşadıkları ortamın kültürüne yabancılaşmış ve en yakın çevreleriyle bile iletişim kuramayan kişilerdir. Örneğin *Her Gece Bodrum*, aydınların daha çok iç dünyalarında yaşadıkları ayrılık, duygusal uzaklık ve sevgisizlik gibi kırılğan duyarlılıklarını anlatmaktadır. Cem ve Emine, yaşanan iletişimsizlik, yabancılaşma ve çelişkileri sorgulayan roman kişileridir: "Hepsi (apayrı düşünceleri benimsemiş olan hepsi, 'Bizler') bir adaya toplanmışlardı, böyle düşünülebilirdi. Adaya kapatılmışlardı. Bu adada birbirlerini tüketiyorlardı. Tek eylemleri birbirlerini tüketmekti." (İleri 2004:176). Burada yozlaşmış düzenin üyesi olan bu kişilerin, kendi olmayı

başaramayarak yığınlar hâlinde, kendilerini ve birbirlerini tüketerek yaşadıkları vurgulanır.

Selim İleri'nin roman kişisi varoluş sürecinde, kendisini sarmalayan maddi kaygılar karşısında kendi olma mücadelesi verirken, aynı zamanda yozlaşmışlıkla çatışır. Çıkar ilişkilerinin, ikiyüzlülüğün ve bencilliğin egemen olduğu kaos ortamında dürüstlük, samimiyet, kendi olma gibi erdemler cezalandırılır. Bu cezalandırma, sosyal yozlaşmasının insanlararası ilişkilere nasıl egemen olduğunun da açık bir göstergesidir. *Ölüm İlişkileri*'ndeki Belkıs, Cemal, Emre ikiyüzlü aydın tavrından, bireysel sorunlarla toplum sorunları arasında sıkışıp kalmaktan, sanatçı kimlikleriyle gündelik yaşantıların yarattığı çatışmalardan huzursuz, mutsuz ve umutsuzluğa düşmüş kişilerden birkaçıdır. Selim İleri'nin, "bir sanrının romanıydı. O zamanlar toplumda ve çevremde bir dolu iletişimsizlik, mutsuzluk, umarsızlık görüyordum." (İleri 1980:19) sözleriyle değerlendirdiği romanında, dış gerçeklikten kopuk kişiler yarattığını ifade eder. Bu tavır *Bodrum Dörtlemesi*'ndeki romanlar başta olmak üzere, yazarın romanlarının tamamı için geçerlidir.

Selim İleri, ikiyüzlü, özentili kişilerin karşısına, gerek kendileri gerekse çevreleriyle diyalektik bir hesaplaşma ve çatışma içinde olan aydın bireyi çıkarır. Ancak bu birey ötekine öykünerek kültürel değerlerini yitiren bir toplum içinde kendi kişiliğini sorgularken karamsardır. Özellikle *Bodrum Dörtlemesi* romanlarındaki Cem, Emine, Murat, Cemal, Mehmet, Emre Taran dış gerçekliğin gereklerini yerine getirmekte zorlanan, "gülen eğlenen, akşamları kır kahvelerinde dostça söyleşen insanlara uyamayan" karamsar, çevreyle sağlıklı iletişime giremeyen kişilerdir.

Romanlarda, bireyin çelişkileri ve çatışmaları, metin dünyasına dâhil edilir; birey, toplumsal bozulma ve çürümenin yok edici etkisi altında iletişimsizliğe dayalı yalnızlıkları yaşarken varoluşlarını tamamlama çabasındadır. Toplumsal rollerle kuşatılan bu bireyler kimi zaman kendisine ya da dış gerçekliğe yabancılaşarak yaşamın kaosundan kaçışa sürüklenirler ya da intiharı seçerler. *Cehennem Kraliçesi*'nde, Mehmet'in yaşadığı içsel hesaplaşmanın yansıtıldığı "Eprimek" başlıklı bölümde, böylesi bir yabancılaşma süreci anlatılır. Evliliği bitmiş, çalıştığı üniversiteden istifa etmiş, sosyalist arkadaşlarıyla çıkarmayı planladıkları dergi, görüş ayrılıkları yüzünden gerçekleşmemiştir. Yaşantıların küçük kentsoylu alışkanlıkları ve bencillikleriyle dolu olduğuna inanan Mehmet, kendinin de içinde olduğu bu yitik kuşak içinde yalnızdır. Mehmet gerçek bir entelektüeldir, yaşamı yüzeysel hâliyle kabullenmez; ancak yalnızlığı aşmanın diğer yolu olan yaratıcılığını ise, yitirmiştir. "Mehmet'i asıl tüketen, intihara yönelen, dava arkadaşlarının duyarsızlığına karşın, ileriye görebilmenin yalnızlığını yaşamasıdır." (Atasü 2008:29).

Küçük kentsoylu dünyası içinde çürümüş ilişkiler matrisini yaşayan roman kişilerinden Mehmet, bir intihar edimiyle kendini aşabilme savaşı verir. Bu köktenci seçimiyle diğer roman kişilerinden ayrı bir düzleme taşınan Mehmet'in anılarıyla onu intihara sürükleyen nedenler aktarılır. Bu edim, yaşanmış olayların

bir çeşit vargısı görünümündedir. Mehmet kendini Marksçılığa göre konumlandırırken intiharıyla Albert Camus'nün sorunsalına yaklaşır. Camus'de intihar bir sonuç değil, bir başlangıç noktasıdır (Camus 1998:249). Mehmet'in arkadaş çevresi içindeki küçümsenişleri, dergi çıkarma girişiminin zihinsel baskısı, alkolik eşi Semra ile kopan iletişimi, sosyalist düşünen; ancak burjuva yaşam tarzına sahip olan arkadaşlarının ve kendinin de kaybettiği duyarlılık, onu intihara götüren nedenlerdir.

Semih Gümüş, *Başkaldırı ve Roman* adlı incelesinde, aydın intiharı olgusunu irdeler. Gümüş, intihar olgusunu şöyle tanımlar: “İntihar yok olmaya yüz tutmuş bir inancı yerine kendini koyarak, kendine kıyarak yüceltme biçimidir.” (Gümüş 2000:128). Mehmet çevresiyle çözemediği çatışmalar sonucu parçası olduğu topluma yabancılaşmaya başladığında, intihar kendini güçlü bir çözüm olarak hissettirir ve Mehmet intiharıyla toplumun tüketiciliğinde var olan kurallara karşı bir başkaldırıyı içeren aykırı bir duruş sergiler:

Ölüm ve çoğalma. Ölüm ve çoğalma şimdi iç içeydi. Çoğalmanın irkiltici, bir vahşetten ya da vahşete benzer, adı henüz bulunmamış, adını kendisinin henüz bilmediği ‘şeyden’ geçtiğini algılıyordu. (...) bir kadının kanla anaçlığa, doğurganlığa geçişi. Burada. çarşaf, bütün o eski, o korkunç töreler sizinle olsun (İleri 2006:200).

Selim İleri, *Bodrum Dörtlemesi*'ndeki romanlarında bireyi, bireyin yalnızlığını anlattıkça “bireyci” olmakla eleştirilmiştir. Yazarın “yazınsal stratejileri, estetik kaygıları, birey ve sorunları üzerine yaptığı vurgu ve belirgin umutsuzluğu, onun siyasal düzeye ilgisizliği biçiminde algılanmıştır.” (Oktay 2004:142). Oysa romancı, yaşamı tüm gerçekliğiyle sanat katına çıkarma eğilimindedir ve bu bakış açısıyla ele aldığı bireyi bütün yönleriyle anlatma çabasındadır. Onun romanlarının odağında, bunalan küçük kentsoylunun kendisi ve dış gerçeklikle çatışmaları yer alır. Romanların kurgu dünyası bu figürlerin kendini bulma ve kurma edimleriyle şekillenir. Selim İleri, yazarlık yaşamında bireye ait olanı anlatmayı benimsemesine karşın, toplumsal sorunların tamamen uzağında olmamıştır. İçsel yaşantılar ya da bireyin bilinci onu etkilemekle birlikte, dış gerçeklikte insanların yaşadıkları sorunlara karşı her zaman duyarlı olmuş ve bu duyarlılıkla, bireyin acılarını, yalnızlıklarını, çatışmalarını, iletişimsizliklerini ya da yaşamdan vazgeçişlerini romanlarına yansıtmıştır.

Şu bir gerçektir ki, Selim İleri'nin romanlarını besleyen temel öge duygudur. Başka bir ifadeyle, yazarın romancılığının başat özelliği sezgi ve duygu yoğunluğudur. Birey, bütün iç karmaşaları, hüznüleri, geçmişi, yalanları, kötücüllüğü, itirafları ile yer alır romanlarda. Fatih Özgüven, onun duyguyu düşünce sanma eğilimini eleştirir. Özgüven'e göre, yazarın aşırı duygucu tavrı, hayatın bütününü kapsar ve onun eserlerinde duygular, toplumsal ilişkileri açıklamak amacıyla kullanıldığından “militan bir duyguculuğun silahı” hâline gelir (Özgüven 1982: 49).

Hasan Bülent Kahraman, konuyu bireyciliğe dayandırmaz. Toplumsal bir fona yansımış bireysellikleri, temellendirmek ve belirlemek çabasında olan Selim İleri'nin toplumsal farklılaşma içerisinde bireyin yabancılaşmasını, (burjuva ya da orta sınıf aydınını) iletişimsizliğini irdelediğini, yazarın bireyselliği uç noktaya vardırırsa da kişilerin ortaya koyduğu sorunsalların toplumsal kökenli olduğunu belirtir (Kahraman 1977: 583).

Kahraman'ın aksine Atay Asurlu, Selim İleri'yi toplumdan kopuk olmakla eleştirir. "İleri somutla ilgilenmemeyi, dünyadan kaçmayı ve bireysel bunalımların çözümsüz labirentlerinde çılgınca hora tepmeyi öneren bir Dionysos estetiğini benimsemiş görünüyor." (Asurlu 1982:119).

Selim İleri, insanlar arasındaki ilişkilere bakarak toplumsal yapıyı nitelendirir. Sürekli bir eleştiri ve olumsuzlama içindedir; ancak var olan toplumsal yapıyı değiştirmeye yönelik yapıcı bir tavra işaret etmez. Yerleşik değerlerle çatışan karşıt düşünceler ileri sürmez. İsyankâr değildir denemez; ancak karşıt bir söylem de geliştirmez. Kahraman'ın ifadesiyle, "Böylece topluma yöneltilen eleştiri romantik bir eleştiri olarak belirir." (Kahraman 1986: 68).

Doğan Hızlan, yazarın bireysellik anlayışını şu sözlerle değerlendirir: "Bireysel görünen kabuğun altında ince bir toplumculuk geliştiriyor. Kabalıktan arınmış sanatın bezediği toplumculuk. (...) hep bireysellikle, birey olmakla toplumcu olmayı karşıt kavramlar olarak düşünmüştük. Selim İleri, bir romanın ötesinde bunun gerçek olmadığının bir çığlığını haber veriyor bize." (Hızlan, 1983:270).

Selim İleri'nin Türk romancılığında roman anlayışıyla edindiği yer, tek boyutlu bir toplumsal gerçeklik anlayışından çok, insan gerçeğini anlatma kaygısına dayanır. Yazar, modernist bir tavırla toplumdaki bireyin varlığını önceler, onun gerçekliğini esas alır. "Bireyci" bir yazar olarak nitelendirilmekten duyduğu rahatsızlığı her fırsatta dile getiren romancı, kişisel mutsuzlukların ardında toplum sorunlarının yattığına inanır ve yazarlığının bakış açısını bu düşüncenin oluşturduğunu ifade eder (Hızlan 1980:535). Başka bir ifadeyle Selim İleri, edebiyat dünyasında toplumsal sorunların işlendiği roman ve öyküler gündemdeyken belli bir aydın kesimini anlatan, bireysel romanlar yazarak farklı bir duruş sergiler:

Benim o dönem yazdıklarımın gerisinde toplumsal ve siyasal endişeler vardı diye düşünüyorum. Fakat o yılların çok kaba bir yaklaşımı vardı. Bütün bu endişelerin ille slogan olarak söylenmesi sanısı vardı; bence bu çok yanlış bir şeydi. Gençlik yıllarımdan itibaren, belki bilinçle değil ama sevgiyle ondan uzak durmaya çalıştım. Zaten mizaç olarak da, yaratılış olarak da çok yatkın değildim. Slogancı edebiyatın, güdümlü edebiyatın bir yere götürmediğini; ne yazarı, ne okuru, ne de toplumu fazla besleyemeyeceğine inanıyorum. Çok bilinçli bir biçimde kendi yolumu çizdiğimi iddia edemem, sadece sezgilerim beni öylesi bir yazı alanından uzak tutmuştur. Sonra, zamanla bu benim aleyhimde kullanıldı. 70'lerin sonundan 90'ların ortalarına kadar anlatmak, yazmak istediğim şeylerin topluma karşı zararlı olduğu bile ileri sürüldü. O yılların dergilerini karıştırırsanız,

aleyhimde sayısız yazıyla karşılaşsınız. Şimdi geri dönüp baktığımda, kendimi haklı görmekten çok, üzüntü duyuyorum (Baran ve Özüdoğru 2004:24).

Toplumsal kökenli bireysellik sorununun burjuvazinin gelişmeye başladığı bir dönemde ele alınması, ağırlıklı bir konu olarak işlenmesi doğaldır. Attilâ İlhan'dan sonra bu konuya el atan, kendi doğrultusunda işleyen Selim İleri olur. Örneğin bu sorunsalın ele alındığı romanlardan biri olan *Cehennem Kraliçesi*, “Yerini saptayamamış, kendisiyle hesaplaşmaktan korkan ve bundan şiddetle kaçınan, ne yapacağına karar veremeyen, köksüz küçük burjuva aydınının eksen olduğu bir dünyaya eğiliyordu. Yalnızca bir kesiti irdelemek değil, buradan hareketle toplumu gözden geçirmek, çözümlmek ve sanatçı olarak dönüştürmek çabası” (Kahraman 1981:63) nı anlatır.

Yazar, toplumsal konumu içinde bireyin sorunlarını ele alır. “Bireysellikten hiç ürkmedim.” (İleri 1984:68) diyen Selim İleri, eleştirmenler tarafından bireycilikle suçlanmasını kendisini bir çemberle kuşatmak istemelerine bağlar. Doğan Hızlan'la yaptığı bir söyleşide neden bireyci bir yazar olmadığına şöyle açıklık getirir:

İnsan çok mutsuz olduğunda, kişisel yaşamında sonsuz mutsuzluklara boğulduğunda toplum sorunlarını unutabilir ve toplum sorunlarını kişisel yaşamındakilerden ayrı tutar. Bu bir tür gel geç bilinçsizliktir. Ama bireyci dünya görüşünden yana olanlar, daha baştan toplumsal sorunlarla ilgilerini kesmişlerdir. Bireyciler kişisel mutsuzluklarının ardında toplum sorunlarının yattığına inanmazlar. Ben bireyci olmadığım gibi, toplumsal sorunlarla yakından ilgileniyorum. Bu güne dek açık tutumla toplumsal sorunları yazmak istemedimse, tıpkı cinsellik izleğinde olduğu gibi, bu sorunda da tecimselliğe bulaşmak istemediğimden. Sanat anlayışımın siyasadan yalıtılamayacağını sanıyorum (Hızlan 1980:535).

Selim İleri'yi bireyci bir yazar olarak nitelendiren yaklaşımları onaylamak, yanlış bir bakış açısı geliştirmemize yol açar. Bireycilik, bütüne, genele değil, bireye üstünlük tanır. Bu görüşe göre, “bireylerin mutluluğu, bireylerin yetkinliği olmalıdır ve bireyin amacına ulaşması için toplum yardımcı araçtır.” (Akarsu 1998:39). Selim İleri'nin romanlarında, toplumcu bir yazar tavrı ya da bireysellikten toplumculuğa geçiş gibi bir durum söz konusu olmadığı gibi, toplumu bireyin mutluluğunu sağlamaya yardımcı bir araç olarak düşünen “bireyci” anlayıştan da söz edilemez. Selim İleri, bireyselliği öne çıkartmakla birlikte, toplum sorunlarının çok uzağında da değildir. Kaldı ki, gerektiğinde bir yazarın bireyci kimlikler yaratması kaçınılmazdır.

Cinselliğin ve aşkın işlenişindeki “aykırılık”

Selim İleri'nin *Bodrum Dörtlemesi* romanları, cinselliğin tüm gerçekliğiyle işlendiği ve bu özellikleriyle o dönemin kimi edebiyat çevrelerinde tepkiyle karşılanan romanlardır. Yazarın bu tavrı, cinsel açıdan baskıcı ve mutsuz bir toplum içinde yaşayan bireyin cinsellikten soyutlanmayacağı düşüncesinin bir

sonucudur. Selim İleri, cinselliği işleyişindeki tavrıyla yalnız değildir. Türk romanında cinselliğin işlenişi 1980'lerin ortalarında yoğunluk kazanır. Attilâ İlhan, Mehmet Eroğlu gibi yazarlarla birlikte Selim İleri'nin romanları da eleştirilerden nasibi alır.

Romanlarda kadın erkek cinselliği, erkek eşcinselliği, lezbiyen ilişkiler dışında kadın olma arzusundaki erkeklerin varlığı da dikkati çeker. Onun romanlarında kadınlık ve erkeklik birbirine geçişimlidir; kadın erkeğe, erkek kadına dönüşür. Ahmet Oktay'ın da "cinsiyetin ve cinsel kimliğin transferi" (Oktay 2004:99) sözleriyle vurguladığı bu dönüşümde, Selim İleri'nin romanlarında kadın erkek, erkek de kadın olarak yer alır.

Ölüm İlişkileri'nde kadınlardan hoşlanmadığını her fırsatta söyleyen Cemal, Belkıs'ın evinde yapılan yılbaşı kutlamasındaki gece yarısı ışığı kapatıp oynadıkları öpüşme oyununda, Belkıs'a dokunduğunu fark edince "kadın kadına öpüşürsek sapık derler bize" (İleri 1998:29) derken bundan daha korkunç bir çılgınlık gecesi düşünemez. Romanda "Cemal'i kadın ya da erkek cinselliğinden soyutlamak gerekirdi. Kadın olmak isteyen bir erkektir." (İleri 1998:17) sözleriyle anlatılan Cemal, kadın tavırlarını, giyimini, süsünü taklit eder:

(...) Cemal yatak odasından çıkıp gelmişti; makyajı bitmişti. Yüzü bir soytarınınkinden farksızdı. Gözlerini kalemle boyamıştı, kaşına kadar pullu farlar sürünmüştü, dudakları bordoydu. Kürk bir etol almıştı sırtına. (...) Paris Fransızcasıyla bir şeyler anlatmıştı. Belki de içlerinde, bu Verdurin'ler "nüvesinde" yaşayan, hayatı olduğu gibi kabul eden bir tek Cemal'di. Duygularını eğilimlerini saklayamıyordu (İleri 1998:28).

Selim İleri'nin romanlarındaki cinselliği içeren betimlemelerde, özellikle eşcinsel birleşmenin görsel sahnelerle anlatıldığı durumlara yer verilmez. Yazar sanata, estetiğe ilgi duyan entelektüel kişilerin ilişkilerini cinsel boyutuyla gözler önüne sermekten kaçınır. Bununla birlikte Selim İleri, bu ilişkileri ya da bu ilişkiye eğilimli yakınlaşmaları anlatmakta bir sakınca görmez ve gerek erkek eşcinselliğini gerekse lezbiyen ilişkileri romanlarında sıkça ele alır.

Selim İleri, kendisiyle özdeşleşen *Her Gece Bodrum* romanında, "ten ilişkileri"ne dayanan anlayışa sahip yaşlı burjuva kadınların parayla genç erkekleri elde etmesini modernleşmenin ya da kapitalist kültürün bir ürünü olarak eleştirir. Romanda bu eleştiriyi dillendiren Belkıs'tır. Bir süre sonra, -kolej öğretmeni Elizabeth Rotman etkisiyle- aşkın olmadığı bir cinselliği onaylamamasına karşın âşık olduğu Mehmet'le yaşamadığı cinsellik ve yatakta çoraplarıyla sevişen Korkut'a karşı duyduğu cinsel isteksizlik Belkıs'ı, "tepeden tırnağa cinsellik" olan "satıcı çocuk"la birlikte olmaya iter. Böylece Belkıs, yaşamayı arzuladığı aşkı değilse bile bir gerçeklik olan cinselliği yaşayarak burjuva kadınlardan birine dönüşür:

Bu onmaz yara... cinselliği yaşayamamak, cinsellikten uzak durmak ve kimsenin ayımsamadığı bireysel bir onuru korumak, öyleydi oğlandan

hoşlandığını saklayamıyordu özvarlığına. Ve artık yıllardır yalnızlıktan değil, kendi özvarlığından kaçtığını fark ediyordu, kalabalıklarla, ıssızlıklarda, her şeyle ve her yerde, salt kendi özvarlığının isteklerinden kaçıyordu. Kadınlığı istek doluydu, ateşin kendisiydi, bastırılmış eğilimlerinde kadınlığının küçük düşürülmesi, hırpalanması, hor görülmesi özlemi yatıyordu (İleri 2006:57).

Belkıs aşağıladığı işadamı Korkut'la da birlikte olmaya devam eder. Burjuvaca bir alışkanlıkla erkek arkadaşının sağladığı kolaylıklardan vazgeçemez. “Eti alt sınıftan erkeklerin yaydığı bedensel enerjiye çekilir; zihninde ise Mehmet’le – ilişkileri hiçbir zaman arkadaşlıktan öte bir çehreye bürünmemiş olsa da- büyük bir aşk yaşar.” (Atasü 2008:28).

Yukarıda da belirtildiği gibi, *Bodrum Dörtlemesi*'ndeki romanlar -özellikle *Cehennem Kraliçesi*'nin yayımlanmasıyla birlikte- işlediği cinsellikle yadırganır. *Cehennem Kraliçesi*, yazarın *Ölüm İlişkileri*'ni yazdıktan sonra, *Her Gece Bodrum*'la ikisinin bileşkesini ararken ortaya çıkan bir romandır. Selim İleri, o dönemde bu kitaplar üzerine yapılan eleştirilerde üç romanın da yeterince irdelenmediği kanısındadır. “Birçok özelliği, içerikteki yönsemeleri, diğer temaları gözden kaçırdı veya görmezden gelindi. Selim İleri cinselliğin yazarı gibisinden bulanık bir söz kaldı geriye.” (İleri 1986:93) sözleriyle yapılan eleştirilere sitem eden Selim İleri, karşılaştığı bu eleştirel tavırdan sonra cinsel açıdan baskıcı, mutsuz hatta yaralı bir toplumda yaşandığını düşünür. Yazar cinselliğin yazılmasına olan inancına karşın romancılığında cinselliğin ön plana çıkartılacağı endişesiyle *Cehennem Kraliçesi*'nden başlayarak romanlarında cinselliğin işlenişinde kısıtlamalara gider.

1980'li yılların başında Ahmet Oktay, Fethi Naci, Murat Belge, Vedat Günyol gibi eleştirmenlerin Türk romanı üzerine yaptıkları tartışmalarda cinsellik izlediği önemli bir yer tutar¹. Bu yazıların ortak noktalarından biri Selim İleri'nin özellikle, *Cehennem Kraliçesi* romanında işlenen cinselliğin eleştirisini de içermesidir. Selim İleri'nin “Romancının Eleştirmene Sorumu” başlıklı yazısı, oluşan tartışmalara bir cevap niteliği taşır.

Vedat Günyol, Attilâ İlhan'ın *Fena Halde Leman* (1980)'ı ve Selim İleri'nin *Cehennem Kraliçesi* romanlarının Türk romanının kapalı kalmış eşcinsellik, sevicilik gibi bazı oda kapılarını bir arada açtığını belirtir (İleri 1981:70). Günyol'un bu eleştirisini “bu oda kapılarını açarak ya da yalnızca açmakla kalarak roman sanatında bir arpa boyu yol alınamayacağını hiç duraksamadan belirtmek isterim. Bu yüzden cinsel sorunların kurcalandığı romanları, biraz daha ayırt edici nitelikleriyle ve amaçlarıyla saptamak uygun kaçacak. Çünkü romancının tabulara karşı girişimi, en azından yerleşik ahlak adına duyarlı davranmayı gerektiriyor.” (İleri 1981:70) sözleriyle cevaplayan Selim İleri'ye göre, *Cehennem Kraliçesi* hiçbir düzlemlerle cinsel diyalektiğin mutlaka değişimlere uğrayacağını savlamaz. Romancı kadınları, erkekleri, eşcinselleri ve travestileri kendi iç gerçeklikleriyle anlatmaya ve kendi cinsel konumlarını toplumdan gördüklerini tepki ve topluma gösterdikleri tepki olarak yansıtmaya çalışır:

Cehennem Kraliçesi'nde olsun, başka kitaplarımda olsun, eşcinsellik benim gözümde, tıpkı evde kalmışlık ya da fahişelik gibi insani acılarla donanmış ve henüz moral değerlerini yüklenememiş toplumsal bir sorun (İleri 1981:70).

Selim İleri aynı yazıda, Ahmet Oktay'ın eleştirisine de cevap verir. Ahmet Oktay, "Cinsellik, Erotizm ve Ötesi" başlıklı yazısında, 1950 sonrası Türk romanında cinsellik ve erotizm sorununu örnekleriyle açıklar. Oktay'a göre, "yazarlarımız artık egemen ideolojinin cinsellik sorununa yaklaşımını dışalamakta, şimdiye kadar sapkınlık sayılmış eğilimlerin suçlanmamasını istemekte, erotik anlatımın gerekliliğine inandıklarını sezdirmektedirler." (Oktay 1981:90). Ahmet Oktay yazısında, cinselliğin kışkırtılıp kışkırtılmadığı ve bir satış ögesi olarak kullanılmasının öngörülüp görülmediğinin araştırılması düşüncesiyle de Fethi Naci'yle benzer bir yaklaşım sergiler. Selim İleri, bu eleştiriler karşısında bir romancının cinselliği bir izlek olarak yansımasıyla, romancı olmayanın cinselliği ya da köyü, toplumculuğu ya da başka bir izleği ele almasının birbirinden ayrı sorunlar olduğunun altını çizer:

Bugün biz hala bireysel'i, iç gerçekliği burjuva gerçekliğinin bir sonucu sayacak kadar cahil kalmayı yeğlediğimizden; romanda erotizmin nasıl dile getirildiğiyle nasıl kullanıldığı arasındaki büyük farkı da daha uzun bir süre karıştıracamız. Romancı bu sorunda da çarmihini yüklenmeye hazır olmalı (İleri 1981:71).

Bu eleştiriler her dönemde devam edecektir. Fethi Naci, "Roman Metalaşıyor ya da Pazarola Romancılar" başlıklı yazısında, kitaba yatırım yapan sermayelerin çok satma ve kâr etme çabasının kimi romancıları da aynı kaygı içine düşürdüğünü ve "gerçek yazın değeri"nin yerini başka şeylerin aldığını, "şimdilik bu 'şey'in cinsellik sömürsü" olduğunu ifade eder. (Fethi Naci 2002:194-195).

Fethi Naci, bu yaklaşımında tamamen haksız değildir. *Bodrum Dörtlemesi* romanları daha çok bireysel yanı ağır basan romanlar olmakla birlikte, cinsellik vurgusuyla da dikkati çeken romanlardır. Selim İleri, özellikle bu romanlarında bir satış yazarı olarak hareket ettiğini kabul eder. Yazar başlangıçta, böylesi bir tavır benimsemesinde yayınevının, özellikle de Attilâ İlhan'ın etkisi olduğunu ifade eder. Selim İleri, *Cehennem Kraliçesi*'den sonra cinselliği bu boyutta yazarak nasıl bir romancı olma yönünde ilerlediğini sorgular.

Selim İleri, yazarlığının ilkeleri arasına ahlak değerlerinin, etnik değerlerin sorgulanması ilkesini de katmaya çalışır. Aykırılıkların, ayıksılıkların yeni baştan ahlak değerlerine dönüşebilmesinin de başka türlü olanaksızlığını savunur (İlksavaş 1984:144). *Ölüm İlişkileri*'nde cinsellikten köşe bucak kaçan Belkıs, *Cehennem Kraliçesi*'nde libido tutsağına dönüşür. Belkıs, kolejdeki öğretmeni Elizabeth Rotmann tarafından cinsel olarak arzulandığı düşlemlerle haz duyar (İleri 2006:27). Belkıs normallerin dünyasını terk edeceğini hissederken Miss Rotmann beklemektedir onu. Belkıs toplumda öteki insanlar gibi bir yeri olmasını, sevmeye ve sevilme hakkının olduğu biçimde onanmasını, yasallaştırılmasını ister. Bunu

yasallaştırabilirse belki gelecekte sevici Belkıs'ı da yasallaştırabilecektir (Oktay 1981:89).

Selim İleri'nin romanlarında cinselliği yoğun olarak işleme, toplumla bağdaşamayan bireyin serüvenini tüm yönleriyle dile getirme isteğinden kaynaklanır. Başka bir ifadeyle romancı, bireyin cinsellikten soyutlanamayacağı görüşünü savunur. Freudyen bir yaklaşımla, insanın bazı edimlerinin altında kimi zaman cinsel kimliğinin rol oynayabileceği düşüncesinde olan Selim İleri, bu nedenle romanlarında cinselliği tüm gerçekliğiyle işler.

Selim İleri'nin romanlarında karşılaşılan eşcinsel ya da eşcinsel eğilimli kişiler, toplumun “faşizanca” tavrına karşı başkaldırıyı vurgulamak amacıyla tekrarlanır. Yazar, romanlarında eşcinsel ya da farklı eğilimleri olan ve ayrıksılığıyla toplum dışına itilen insanları seçer ve onların toplum tarafından yalnız bırakılışlarını eleştirel bir bakışla anlatır.

Selim İleri, roman kişilerinin bireysel gerçekliğini cinsellik kavramı çevresinde işlerken, aşkla cinselliği birbirinden ayıran bir tavır benimser. Doğan Hızlan'ın ifadesiyle, “yalnızca tenin egemen olduğu bayağı bir cinselliği kınarken aşkların her türlüşüne gönül borcu duyar.” (Hızlan 2001:307). Aşksız cinselliği kirletilmişlik sayan yazar, yalın, duygusuz, hatta hayvansı kabalıktaki cinselliği buna dayandırır. Örneğin *Cehennem Kraliçesi*'ndeki Belkıs'ın doyumsuzlukları, onu paylaşılabilir cinsellikten uzaklaştırır.

Selim İleri, *Seni Çok Özledim* adlı kitabındaki “Erotizm Üzerine” başlıklı yazısında, erotizm hakkındaki düşüncelerini ifade ederken cinsel ilişki betimlemeleriyle dolup taşan bir eseri hiçbir zaman erotik bulmadığını, kendisi için en erotik romanın Emily Bronte'nin *Rüzgârlı Bayır* (1847) romanı olduğunu ve “aşkı ve cinselliği, içinde hiçbir cinsel ilişki sahnesi olmamasına karşın bu kadar yakıcı bir üslupla anlatan ikinci bir roman” (İleri 1986:94) okumadığını belirtir. Selim İleri'ye göre bunun ayırdının anlaşılabilirliği tek bir sınır vardır ve o sınır, sanat değeri taşıyan düzeyi yakalayabilmektir. Bu düzey içinde aşkı barındırır; öteki sınırlamalar bu gerçeklik karşısında boşunadır.

Selim İleri'de aşk ve ayrılık bir bütünlük taşır. Gerçek aşk ayrılıktan sonra başlar. Bu nedenle romancı ayrılık duygusunu çok fazla yadırgamaz. Çünkü ayrılık aşkın yalın, gerçek hâlidir. Ayrılıklar, içinde varoluşu barındırır. Romanları okurken “ruhunuzla baş başa kaldığınızda tüm yalınlığınızla, çirkin ya da güzel taraflarınızla sevmeye ya da soyunmaya başlıyorsunuz.” Onun romanlarında aşklar ayrılıkla biter ve aşk beraberinde acıyı getirir.

Selim İleri, romanlarında aşkı tüm görünümüleriyle anlatmakla birlikte, genel kanının aksine aşk romancısı değildir. “Öyle ya romanınızda aşktan söz açarsanız ‘aşk romanı’ yazmış olursunuz” diyen yazar, “Aşk Romanları Açıklaması” başlıklı yazısında kendi romancılığına yönelik bu yaklaşımları ince bir alayla eleştirir (İleri 2003:103). Aşka verilecek anlam ve değer ilk öykülerinden, ilk romanı *Destan Gönüller*'den başlayarak hep üzerinde durduğu bir izlektir. Aşk onun için

önemlidir; çünkü aşk insanı duyarlı yapan temel öğedir; güzelliği, iyi niyeti simgeler. Ancak aşk vazgeçilmez de değildir. Aksine en kolay yitirilen şeydir. “Aşk eskir”; ancak dönüşmez; başlar, yaşanır ve biter.

Selim İleri, roman kişilerinin bireysel gerçekliğini, cinsellik kavramı çevresinde işler ve işte bu noktada yazarın cinselliğe bakış açısı değişik bir boyuta ulaşır. Yukarıda da belirtildiği gibi, aşkla cinselliği birbirinden ayırır (İleri 1978:58). Selim İleri, aşkı cinsellekle birlikte düşünmez. Örneğin, *Her Gece Bodrum*'daki Cem, gerçek aşkın cinsellekle bağdaşmayacağını, başka bir ifadeyle aşksız cinselliğin olamayacağını söyler; gerçek aşk başka türlü bir beraberliktir (İleri 2004:92). Cem bunları söylerken Murat'a âşıktır ve bu aşkın tek taraflı olması onu üzer, bunu değiştirmek, Murat'ın da kendisine âşık olmasını sağlamak tek kaygısıdır. Murat ise Cem'in bu düşüncesine anlam veremez; ona göre cinsel ilişki görkemlidir. *Ölüm İlişkileri*'nde ise Emre Taran ikisinin uyumuna inanır:

Bazı kuramcılar batıdaki aydınlar kırk yıl sonra ayrımsadıkları bir hekimin görüşlerinden yola çıkıyorlardı; cinsel düzenliliğin insan yaşamındaki kabagüç özlemine, güdüsünü falan giderebileceğini ileri sürüyorlardı. Evet biri cinsellik, öteki, aşk: yani bütünlenememiş, yarım kalmış duygulanımlar, istekler. Oysa düzenlilik, Emre'ye göre, ancak ikisinin uyumuyla sağlanabilirdi; ikisinin uyumunu gereksiniyordu (İleri 1998:231).

Selim İleri'ye göre hangi cinsle olursa olsun önemli olan aşkın yaşanmasıdır. O, romanlarında hangi tür ilişkinin bayağı olduğunu tartışmaz belki; ancak kadın erkek cinselliğine dayalı olanlar biraz daha sorunlu bir bakış açısını yansıtır. Romanlarda kadın erkek arasında yaşanan aşklar sağlıklı değildir. Özellikle evliliklerdeki cinsellikte eşler arasında kurulamayan iletişim üzerinde durulur. *Ölüm İlişkileri*'nde Belkıs'ın cinselliği reddedişi onu, kocası Doğan'dan uzaklaştırırken *Cehennem Kraliçesi*'nde Rıfat'ın karısı Şadiye'nin beklentilerine cevap vermemesi her iki evlilikte de iletişimsizliğin yol açtığı sorunlar yaratır.

Selim İleri'nin cinselliği işleyişinde olduğu gibi, aşkı anlatırken de yapmak istediği şey, normları sarsmaktır. Bu durum, tüm romanlarında hissedilen bir tavidir. Cinsellik gibi aşk da, Selim İleri'nin romanlarında törel baskıya karşı koymak ya da toplumun kimi kesimlerini eleştirmek amacıyla yer alır. Yazara göre, romanlar biraz daha aykırı ilişkilerden, yaşantılardan söz açtığında daha da romanlaşır. Herkesin herkes olarak yaşaması ona hiçbir zaman çekici gelmez (İleri 2005:11). Başka bir ifadeyle, toplumca aykırı sayılan aşklara zaafı olması, salt kadın erkek cinselliğini onaylayan yaklaşımları “cinsel faşizm” olarak nitelendirmesi, aykırı cinselliklerin ya da aşkların romanlarda işlenişinin anlaşılmasını sağlayan bir tavidir.

Aydın bireyin eleştirisi

Selim İleri, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal olaylarına duyarlı bir sanatçıdır. Bireyci olmakla eleştirildiği *Bodrum Dörtlemesi* romanları başta olmak üzere,

bütün romanlarında, Türkiye gerçeğinin iz düşümlerini, ülkede yaşanan sosyal ve siyasal değişim ve dönüşümlerin yansımalarını görmek mümkündür.

Selim İleri, toplumsal sorunlara çözümler sunmaktan çok, kendini bulmaya çalışan, kendini sorgulayan aydınları konu edinmesiyle dikkati çeker. Romancı, insana ve topluma bakışında, çağının insanının yalnızlığını, umutsuzluğunu, güvensizliğini esas alır. Yazar, aydının kendini tanımasını, benliğini kazanmasını ve baskılardan kurtulmasını ister. İnsanı ezen, kişiliğini yok eden düzene ve topluma karşı durmalarını ister. Selim İleri, eserlerinde toplum-birey çatışması çevresinde ele aldığı Türk aydınını sorgular.

Yazar, idealize edilmiş aydından çok, kendi içine dönük ve toplum içindeki konumunu sorgulayan aydın portrelerini anlatır. Selim İleri, 1970’li yılların sonunda yazdığı *Bodrum Dörtlemesi*’nde aydın olgusunu yoğun bir biçimde tartışır. Bu romanların ortak özelliği, kendi dönemindeki aydın portrelerine yönelik eleştirileri içermesidir. Bu eleştirinin odağında toplumsal sorunlar karşısında durmak, çözüm üretmek yerine, kaçmayı yeğleyen aydınlar yer alır. Selim İleri, bu romanlarda kendisinin de içinde olduğu küçük kentsoyluyu, “küçük oba”yı anlatır.

Her Gece Bodrum’da küçük kentsoyluya bir sorunsal olarak yaklaştığının bilincinde olmayan yazar, romanın yayımlanışından sonra bazı eleştirilerle karşılaşır. Bu eleştirilerde, romanda bakış açısının belli roman kişilerinde odaklandığı ve daha çok onların iç gerçekliğinin yansıtıldığı, toplumsal koşulların ihmal edilerek bir izdüşüm olarak anlatıldığı ifade edilir (Fethi Naci 1980:38). *Her Gece Bodrum*’dan sonra Selim İleri, hangi toplum kesimini daha iyi tanıdığına ve anlatmak istediğine karar verdiği, *Ölüm İlişkileri* adlı *Bodrum Dörtlemesi*’nin ikinci romanında, küçük kentsoyluyu bir sorunsala dönüştürür. Eğilimleri, davranışları, yargılamaları, istekleri, duyumsayıları ile bu romandaki kişiler birer küçük kentsoyludur. Selim İleri, “Niçin Küçük Kentsoyluyu Yazıyorum” başlıklı yazısında, küçük kentsoyluları anlatışını “yaşanılan ve gözlemlenen yaşama bağlı kalmak” olarak açıklar (İleri 1979:26).

Roman kişilerinin edilginliklerinin, umarsız yaşamlarının farkında olan yazar, bunu salt toplumsal koşullara bağlamaz; aydın ve birey olma çabasındaki küçük kentsoylunun bilinçsizliğine de dayandırır: “Türk toplumundaki aydınların, çoğu kez küçük kentsoylu töre ve alışkanlıklarından kurtulamadıklarının bilincine vardığımdan, Her Gece Bodrum’u değilse bile, Ölüm İlişkileri’ni yazdım.” (İleri 1979:30).

Neden sonra -belki on yıl, belki daha yeni- ayrımsamıştı: solcu diye tanıdıklarının çoğu (tıpkı Emre gibi, tıpkı kendi çevresi gibi) birer küçük burjuvadır. Ve küçük burjuvaların öykülenmesinde büyük sözlerden, söz verişlerden, dirençten ve umuttan konuşmaya olanak yoktur (İleri 1998:181).

Ölüm İlişkileri romanında, ülkedeki solcuların okumadıklarını, kulaktan dolma bilgilerle yetinmeyi erdem saydıklarını düşünen yazar Emre Taran, kendine toplumcu diyen aydınları eleştiren bir kitap yazmak ister. Uğur’un görünüşteki

Mao tutkusunu, Oya'nın Marksizmle ilgili ukalaca tavırlarını, Gökmen'in varoluşçuluğunu yazmayı tasarlar. "Müthiş bir bölünmüşlüğün egemen olduğu savaşın eşiğindeki" (İleri 1998:135) toplumdaki endişe duyar. Kaçış içindeki sanatçıların bireysel üzüntüler donanarak dış gerçeklikteki değişimin farkında olmadıklarını ileri sürer.

Yazar, *Ölüm İlişkileri*'nde tam bir kaçış içindeki aydınların Türkiye'nin dışında yaşıyor muşçasına salt edebiyatla, estetikle ve bireysel üzüntülerle ilgilenmelerini eleştirirken *Bir Akşam Alacası*'nda Emre Taran, güneye yerleşen Belkıs'a Osman'ın güneye yerleşme isteğinden söz ederken aslında onların bir kaçış içinde olduklarını aklından geçirir.

Selim İleri, toplumda var olan sorunları yok sayarak kaçmayı yeğleyen aydınları en açık biçimde *Ölüm İlişkileri* ve *Bir Akşam Alacası* romanlarında eleştirirken aynı zamanda kendine yönelik bireyci, gözü yaşlı burjuvaları anlatarak işçi sınıfına ihanet eden romancı eleştirilerine de cevap verir.

Bodrum Dörtlemesi'ndeki romanlar, bilinçli olarak kaçışı seçen kişilerden oluşur. Toplumdan uzak kalmak isteyen Türk aydınının kaçışını simgeleyen bir mekân özelliğine sahip Bodrum'da bir araya gelen Cem, Belkıs, Mehmet, Şadiye, Gökmen, Bülbülün, Müşerref Hanım gibi roman kişileri mutsuz ve uyumsuz kişilerdir. Sanatın gerçekliği ile yaşamın gerçekliğinin uyuşmadığını gören, sağlıklı bir aile hayatı ve arkadaş ilişkileri olmayan, kendinden ve toplumdan uzaklaşmayı seçen bu kişiler, bireysellikleri yanında aydın kimliğine sahip insanlardır. Selim İleri, ülkenin sorunlarından kaçmayan, düşündükleri ile eylemleri arasında uyum sağlayabilmiş aydınların olmasını ister. Selim İleri, aydınları ele alırken daha çok onların sosyalizm anlayışlarını eleştirir.

Yazarın toplumcu gerçekçi anlayıştan uzak bir bakış açısı olduğu çok açıktır. Onun düşüncelerinde Kemal Tahir'in etkisi olmakla birlikte, belli bir anlayışın yansımaları yoktur. Selim İleri'yi siyasal bir kimlikle adlandırmak ya da bir gruba dâhil etmek zordur.

Türkiye 12 Mart'a hızla sürükleniyordu. Gençliğin şiddete yönelmesi konusunda akıl almaz bir kışkırtma söz konusuydu. Siyasal olayların hem içinde hem dışındaydım. İçindeyim, kıyısından bucağından. Ünlü 'Kanlı Pazar' yürüyüşüne katılmış, o arbedeyi yaşamıştım. Ama aslında benden yaşça büyük kişilerin peşindeydim. Örneğe, Kemal Tahir.

Kemal Tahir gençlik olaylarından çok kaygılıydı. Gençlerin oyuna getirildiğini düşünüyor, o günün politikacılarına bol bol küfür ediyor, gençliğe yön veren sol ve sağ ideologları yerden yere vuruyordu... (İleri 2002:101).

Selim İleri, romanlarında kitlenin faşizan bir şey olduğu vurgusunu sürekli tekrarlar. Yazar, devrimci bir dönüşümden çok yavaş yavaş oluşacak bir değişimden yanadır. Selim İleri'ye göre toplumsal koşullar sağlanmadan yeni bir düzenin kurulması olanaksızdır. Aydınların ülke sorunlarına uzak oluşlarına kızar; ancak "kaba güçle vurularak, kan dökerek, bir şeylerin değişeceğine" de inanmaz.

Sol ve şiddetin yan yana olduğu yerlerde “solcularla faşistleri” özdeşleştirir: “Karşıtlık değil, özdeşlik, insanlığı yıkımlara sürükleyen bir özdeşlik.” (İleri 1998:237).

Selim İleri'nin ilk dönem romanlarında, toplumsal sorunlardan kaçan aydın eleştirisi vardır. Bu romanlarda yazar, 1970'lerin sonunda, Türkiye'nin en hareketli olduğu dönemlerinden birini anlatmaya çalışır. Onun eleştirileri dönemin sosyalizm anlayışını kapsamakla birlikte sistematik bir çizgide ilerlemez:

Selim İleri, 70'lerin sonu düşünüldüğünde ayrıksıdır çünkü hiçbir partiye ya da gruba dâhil olmamış ancak kendi meşrebince sosyalizmde ısrar etmiş, romanlarında içinde yer aldığı topluluğu acımasızca eleştirmiş, doğru bildiğinde ısrar etmiş, çevresi tarafından kırılmış, anlaşılmamış, yalnız bırakılmış, belki de horlanmıştır (Ağırtaş 2002:123).

Selim İleri, *Bodrum Dörtlemesi*'nde daha çok aydın burjuvaların ruhsal yapılarını irdelerken, aynı zamanda Türkiye'nin 1970-1980'lerini kapsayan döneminin bir panoramasını da verir. Dönemin silahlı mücadeleye dayanan sosyalizm anlayışını eleştirir.

Selim İleri, Türk aydınları arasındaki gerçeklere, Türkiye'nin en gergin yıllarında yaşananlara ayna tutar. Yazar özellikle yetmişlerin sonunda, hiçbir partiye ya da gruba dâhil olmadan kendi sosyalizm anlayışında ısrar etmiştir. Romanlarında, Türkiye'nin kültürel ve siyasal yaşamıyla, dolayısıyla aydınlarla köktenci bir hesaplaşmaya girer. “Türkiye'nin sosyoekonomik yapısı dolayısıyla aydınlarla hesaplaşmak demek, onların içinden çıktığı ve içinde biçimlendiği sınıfla: burjuvazi ve küçük burjuvaziyle hesaplaşmak demek.” (Oktay 2004:177). Selim İleri, *Bodrum Dörtlemesi* romanlarında bireyden küçük obaya ve sonrasında topluma açılan bir tavırla eleştirisini yapar. Ahmet Oktay'ın da belirttiği gibi, Selim İleri'nin aydın eleştirisi “Türkiye toplumcularını muhatap alır.” (Oktay 2004:178).

Selim İleri, Türk edebiyatında birçok yazarın değindiği, aydın eleştirisi konusunu ele alıp işlerken, aydın bireyi özellikle içinde bulunduğu geleneksel ve ideolojik şartlar bağlamında kavrar. Bu noktada onu, sürekli bir şekilde kendi tarihiyle karşı karşıya getirir ve kendini bütünleyen ya da kimliğini oluşturan siyasal ve toplumsal değerlerle yüzleştirir. Sorular sordurur; sorgulatır ve bu çerçevede kendini bütünleyen değerlerden ya da sürdürdüğü kimlikten kuşkuya düşürür.

Sonuç

Bodrum Dörtlemesi'ni oluşturan romanlarda bireycilikle eleştirilen Selim İleri, bireyselliğin öne çıktığı ya da kendisine kılavuzluk ettiği bir yazar tavrına sahip olmakla birlikte, toplumcu bakış açısının çok uzağında olmayıp aksine toplumsal konumu içinde bir gösterge olarak bireyin ya da bireylerden oluşan küçük toplulukların sorunlarını anlatır. Ayrıca şu husus gözardı edilmemelidir ki, bireyci

dünya görüşünden yana olanlar, daha baştan toplumsal sorunlarla ilgilerini kesmişlerdir ve kişisel mutsuzluklarının ardında, toplum sorunlarının yattığına inanmazlar. Oysa Selim İleri'nin toplum sorunlarına yaklaşımındaki duyarlılık tüm romanlarında söz konusudur. Selim İleri, bilinçli bireyleşmenin sağlıklı bir toplumu oluşturacağı düşüncesindedir ve romanlarında da bu kaygıyı yansıtır.

Bu romanlarda cinselliğin işlenişi, yaşamı her boyutuyla sanat katına çıkarma eğilimindeki bir yazar için yadırganacak bir durum olmamalıdır. Selim İleri, cinselliği çoğu zaman bir özgürlük sorunu olarak ele alır. Başka bir ifadeyle, romanlarda resmî ahlakın, toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmacılığına karşılık eşcinselliğin ya da aykırı bir cinselliğin işlenmesindeki ısrarcı tavır, bütünüyle yazarın özgürlükçü anlayışından kaynaklanır. Selim İleri bu anlayıştan hareketle, kadınları, erkekleri, eşcinselleri ve travestileri kendi iç gerçeklikleriyle anlatmaya ve kendi cinsel konumlarını toplumdan gördüklerini tepki ve topluma gösterdikleri tepki olarak yansıtmaya çalışır.

NOTLAR

- ¹ Vedat Günyol, "Roman Konusunda", *Milliyet Sanat*, Ekim 1980.
Fethi Naci, "Türkiye'de Roman Var mı?", *Milliyet Sanat*, Kasım, 1980.
Murat Belge, "Roman Öldü mü?", *Milliyet Sanat*, Aralık 1980.
Ahmet Oktay, "Cinsellik, Erotizm ve Ötesi", *Yazko Edebiyat*, Şubat 1981.

KAYNAKLAR

- Ağırtaş, Murat (2002), "Esir Şehrin mahpusu, Selim İleri", *Folklor ve Edebiyat*, C. 8, S. 32, s.127-147.
Akarsu, Bedia (1998), *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap Yayınevi.
Asurlu, Atay (1982), "Bir Akşam Alacası ile Yaşarken ve Ölürken'i Eleştiri", *Yazko Edebiyat*, S.24, s.118-121.
Atasü, Erendiz (2008), "Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık", *Varlık*, S.1208, s.27-31.
Baran, Ethem-Özüdoğru, Saban (2004), "Selim İleri İle Söyleşi" *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, s.22-24.
Camus, Albert (1998), *Başkaldıran İnsan*, (çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Can Yayınları.
Fethi Naci (1980), "Selim İleri'nin Romanlarında Küçük Burjuva Aydınları", *Milliyet Sanat*, S.10, s.36-38.
Fethi Naci (2002), *Türk Romanında Ölçüt Sorunu*, İstanbul: YKY.
Gümüş, Semih (2000), *Adalet Ağaoğlu'nun Romancılığı*, İstanbul: Adam Yayınları.
Hızlan, Doğan (1980), "Selim İleri İle Bir Konuşma", *Türk Dili*, C.32, S. 347, s.534-536.
Hızlan, Doğan (1983), "Destan Gönülleri ve Selim İleri", *Yazılı İlişkiler*, İstanbul: Altın Kitaplar, s.262-266.
Hızlan, Doğan (2001), *Düzyazı Ayracı (Kitaplar Kitabı II)*, İstanbul: YKY.
İleri, Selim (1978), "Bozuk Düzen Toplumun Değer Yargılarını Sarsmak", *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, S.3, s.172-174.

- İleri, Selim (1979), “Niçin Küçük Kentsoyluyu Yazıyorum”, *Türk Dili*, S.334, C.40, s.26-30.
- İleri, Selim (1980), “Monsiuer Proust’un Valizi”, *Yazko Edebiyat*, S.1, s.55-58.
- İleri, Selim (1981), “Romancının Eleştirmene Sorumu”, *Hürriyet Gösteri*, S.4, s.68-71.
- İleri, Selim (1984), “Kesişme Noktaları”, *Hürriyet Gösteri*, S.45, s.29-31.
- İleri, Selim (1986), *Seni Çok Özledim*, İstanbul: Özgür Yayıncılık.
- İleri, Selim (1998), *Ölüm İlişkileri*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- İleri, Selim (1998a), *Bir Akşam Alacası*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- İleri, Selim (2002), *Anılar; Issız ve Yağmurlu*, (Söyleşi: Handan Şenköken), İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, Selim (2003), *Uzak, Hep Uzak*, İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, Selim (2004), *Her Gece Bodrum*, İstanbul: Doğan Kitap.
- İleri, Selim (2005), “Bir Romana Geri Dönmek” *Radikal* Gazetesi Kitap Eki, S.210, s.11.
- İleri, Selim (2006), *Cehennem Kraliçesi*, İstanbul: Doğan Kitap.
- İlksavaş, Yaşar (1984), “‘Yalancı Şafak’ Üzerine Selim İleri’yle Bir Konuşma”, *Yazko Edebiyat*, S.43-44, s.140-144.
- İnci, Handan (2005), “Türk Romanının İlk Yüzyılında Anlatım ve Kurgu Teknikleri”, *Kitap-lık*, S. 87, s. 138-149.
- Kahraman, Hasan Bülent (1977), “Her Zaman İnsan Selim İleri: Her Gece Bodrum”, *Türk Dili*, C.35, S.309, s.582-585.
- Kahraman, Hasan Bülent (1981), “Roman Türkiye’de Hızlı Bir Gelişme Gösteriyor”, *Hürriyet Gösteri*, S.2, s.62-63.
- Kahraman, Hasan Bülent (1986), “Aydın’lık”, *Sanat Olayı*, S.49, s. 67-68.
- Oktay, Ahmet (1981), “Cinsellik, Erotizm ve Ötesi”, *Yazko Edebiyat*, S.4, s.81-90.
- Oktay, Ahmet (2004), *Şeytan, Melek, Soyтары* (Selim İleri’nin Romancılığı ve Romanları), 2. Basım, İstanbul: Doğan Kitap.
- Özgülven, Fatih (1982), “Bir Denizin Eteklerinde” *Çağdaş Eleştiri*, S.4, s. 49.